

Je leksikon o germanistični literarni vedi lahko samo germanističen?

Objaviti v komparativistični reviji sestavek o zelo pomembni publikaciji kake nacionalne literarne vede pomeni, da publikaciji pripisujemo pomen, ki presega meje njenega matičnega območja. Prepričani smo namreč, da takšno delo spričo opazne internacionalizacije literarne vede, ki pa še vedno krepko zaostaja za drugimi humanističnimi in družbenimi vedami, prvič, ne more nastati, ne da bi nanj vplivalo to, kar se po svetu razpravlja o metodičnih in teoretičnih vprašanjih, in drugič, da zategadelj ne more zadevati samo uporabnikov znotraj kake nacionalne literarne vede. Tako delo nagovarja literaturologe vseh vrst.

Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, doslej najbolj ambiciozno načrtovani in najuglednejši kompendij germanistične literarne vede v Nemčiji, ki ima povrhu z dvema izdajama še najdaljšo tradicijo, je Ulrich Weisstein v neki svoji recenziji¹ sicer že pred dvema desetletjema navedel kot *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*, a se mu je tedaj ta pomenska različica naslova, v kateri je prišlo do nespregledljivega premika z literarne zgodovine na literarno vedo, očitno zapisala pomotoma, zakaj prava publikacija s takim imenom² je prvič izšla šele l. 1997. Kakor je razvidno deloma že iz podnaslova te nove knjige, predvsem pa iz njenih uvodnih informacij, gre za prvi del tretje, vendar v temelju povsem na novo predelane izdaje obsežnega priročnika *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, katerega prvi snopič (ne pa zvezek) prve izdaje je izšel že leta 1925, druge izdaje pa l. 1954.³

Prvič obj.: *Primerjalna književnost*, 1998, letn. 21, št. 1, str. 75–82.

- 1 U. Weisstein v oceni nemškega priročnika *Handlexikon zur Literaturwissenschaft* (ur. D. Krywalski), *Arcadia* 11/1976, str. 86.
- 2 *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*. Neubearbeitung des Reallexikons der deutschen Literaturgeschichte. Band I: A–G. Ur. Klaus Weimar, Harald Fricke, Klaus Grubmüller, Jan-Dirk Müller. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1997 [=RDLW].
- 3 *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*. Ur. Paul Merker in Wolfgang Mohr. 1 (1926) – 4 (1931). Berlin: Walter de Gruyter [= ¹RDLG].

Če je starejši naslov tega dela s svojo zgodovinsko komponento morda še dopuščal domnevo, da je predmetno področje leksikona nemška literarna ustvarjalnost, se pravi nemški avtorji in njihov umetniški opus, pa novi naslov s poudarkom na literarni vedi takega morebitnega pričakovanja ne more več razvneti. Sedaj je namreč tudi s tem segmentom naslova jasno potrjeno, da področje, ki mu je publikacija v resnici že od vsega začetka posvečena, ni sama nemška literatura, ampak veda o njej, natančneje germanistična literarna veda. To temeljno opredelitev priročnika izraža seveda najbolj opazno prva sestavina prve zloženke naslova, saj se realije – denimo v nasprotju s personalijami, ki so seveda ne samo iz te knjige, ampak iz vseh treh izdaj tega leksikona izrečno izključene – nanašajo na informacije o različnih pojmi. Realije (gre za termin, ki je po svojem izvoru znanstvenozgodovinski nasledek pozitivizma) zadevajo potemtakem strokovno izrazje germanistične literarne vede, njeno pojmovno podlago, torej tiste elemente, ki jih mora uporabljati strokovni diskurz, da lahko uspešno uveljavi želeno stopnjo intersubjektivnosti. Avtorjem tega leksikona gre za čim bolj popoln in sistematičen popis pojmovnega kanona sodobne literarne vede, zato je njihov cilj pravzaprav njegovo natančno pojasnjevanje, torej prizadevanje za čim večjo preciznost znanstvene jezikovne rabe, tako rekoč za poznanstvenjenje literarne vede in ne morda za to, da bi dajali prednost kateri izmed njenih smeri. Ker se zavedajo, da njihovi izsledki terminološkega raziskovanja ne temeljijo na splošnem soglasju, ponujajo svoja dognanja tudi kot podlago za nadaljnje razpravljanje. Nemški germanisti, ki si tokrat že tretjič prizadevajo podati prepričljivo sklenjeno podobo germanistične literarne vede, so se v nasprotju s prejšnjima generacijama, ki sta svojo zamisel izpeljali po obeh svetovnih vojnah, lotili dela z veliko mero samozavesti, kakršne npr. W. Kohlschmidt in W. Mohr, urednika ²RDLG, še nista premogla, saj sta tedaj rahlo podvomila o možnosti, da bi generacija, ki je preživela drugo svetovno vojno, zmogla že nekaj let po njej svojo vedo nanovo orisati z učinkovito zanesljivostjo. Morda sta prav zategadelj s poudarkom izjavila, da je njun leksikon vezan na tradicijo, katero želita nadaljevati in predelati, ne pa preseči.

Novi *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*, ki pa tradicijo želi preseči, ima v svoji prvi knjigi objavljenih 307 geselskih enot, medtem ko jih prinaša prva knjiga ²RDLG (seveda samo do črke G) na približno enakem številu strani le 141. V novem leksikonu je nekaj gesel iz prejšnje izdaje scvrknjenih v geselske kazalke, ki obravnavo teh pojmov premaknejo v

Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Ur. Werner Kohlschmidt in Wolfgang Mohr. 1 (1958) – 3 (1977); Klaus Kanzog in Achim Masser 4 (1984) – 5 Stvarno kazalo (1988). Berlin (1–2), Berlin – New York (3–5): Walter de Gruyter [=²RDLG].

druge enote, dobršen del starejših gesel pa je povsem opuščениh. Mednje sodi denimo angleška literatura, ki sta ji v obeh izdajah *RDLG* posvečena obsežna spisa, izrečno opredeljena kot razpravi o njenem vplivu na nemško literaturo, pa gesla o ameriški in finski literaturi, angleških komedijantih, berlinskem Svobodnem odru (Freie Bühne) idr. Glavni razlog, da ta gesla sploh niso sprejeta v *RDLW*, tudi ne z novim besedilom, najbrž ni ta, da ne bi bila dovolj aktualna ali zanimiva, ampak je tako zato, ker očitno ne ustrezajo stališču uredništva, ki se odločneje kakor prejšnja izogiba razpravam o literarnozgodovinskih dogodkih in procesih ter dosledneje vztraja pri pojmovnih geslih. V tem leksikonu opažamo torej zgovorna znamenja težnje po nekakšnem delnem razzgodovinenju geslovnika, kar je konec koncev tudi v skladu s spremenjenim naslovom publikacije. S tem dejstvom lahko dodatno osvetlimo novi naslov, ki ga sicer uredništvo utemeljuje tako, da se stroka, ki se je ob izidu prve izdaje *RDLG* še imenovala »nemška literarna zgodovina«, danes nasploh imenuje »nemška literarna veda«.

Ob prevzetih geslih, ki so sedaj opremljena z bistveno predrugačeno bibliografijo, pa je seveda nastalo veliko novih, povezanih z razširitvijo ter pluralizacijo smeri in metod v literarni vedi. Novi geslovník, prenovljen s približno dvema tretjinama pojmov, potemtakem nazorno odraža spremembe, ki so se v zadnjih desetletjih zgodile v območju te znanstvene discipline. Med pojmi, ki jim *RDLW* sedaj posveča posebno geslo, so taki, ki poprej ali sploh niso obstajali ali pa še niso bili do te mere uveljavljeni, da bi jih ²*RDLG* utegnil upoštevati, saj ne samo da tam niso dobili svojega gesla, ampak v vseh njegovih zvezkih niti enkrat niso omenjeni: aktant, arheologija znanja, dekonstrukcija, feministična literarna veda, ženska literatura, gender studies, gramatologija, grafiti; nekaj pojmov, ki so v *RDLW* prav tako popolnoma na novo uvedeni, obstaja za sedaj samo v geselskih kazalkah, svoje pravo mesto bodo dobili šele v novih geslih naslednjih tomov: *horizont pričakovanja (Erwartungshorizont)* → *Receptijska estetika; genotekst* → *Intertekstualnost; camera eye* → *Perspektiva; digitalno* → *Komunikacijska teorija; entropija* → *Informacijska teorija* ipd. Druga skupina sestoji iz pojmov, ki so v ²*RDLG* sicer bili na različnih mestih posamično omenjeni, a so se sedaj osamosvojili v svojih lastnih geslih: *Analitična literarna veda, Diskurz, Teorija diskurza (Diskurstheorie), Empirična literarna veda, Televizijska igra (Fernsehspiel), Film* (poprej zajet v geslu *Literatura in film*), *Praktičnosporazumevalna besedila (Gebrauchstexte)*.

Med termini, ki so v *RDLW* dobili svoje posebno geslo, je tudi *Vpliv (Einfluß)*, ključni pojem tradicionalne primerjalne književnosti, ki je obravnavan v petih stolpcih. Že grafična podoba tega sestavka, prebodenega s skoraj 40 puščičastimi kazalkami, ki napotujejo na rekordno število drugih

gesel, je znamenje avtorjeve pretenciozne ambicije, zaobjeti tako rekoč vse zgodovinske fasete tega pojma. To željo, ki v tako skromnem leksikografskem obsegu sploh ni uresničljiva, izdaja tudi spisek navedenih razprav. V tem bibliografskem sprimku raznovrstnih del, med katerimi je nekaj tudi sredobežnih, izgubljajočih se v najrazličnejše smeri, pa pogrešamo nekatere temeljne razprave o tem vprašanju, ki so jih objavili npr. Paul Van Tieghem, Anna Balakian, pa Nemca Wolfgang Clemen in Erwin Koppen. Ko govori pisec o slabljenju pojma literarni vpliv, to sicer povezuje z uveljavljanjem teorije o intertekstualnosti, niti z besedico pa nista omenjeni ne recepcija ne recepcijska teorija.⁴

Abecedno razvrščeni geselski članki, ki so tudi v novem *RDLW* tiskani v dveh stolpcih, so po enotni shemi členjeni na več delov. Uvodoma je geslo v zaglavju razloženo čisto na kratko, v dveh do štirih vrsticah, največkrat na kar se da preprost in nezahteven način: denimo *Pisemski roman* – »roman v pismih«; *Pomen (Bedeutung)* – »kar je označeno z različnimi znaki (besede, slike, kretnje, zvoki)«; ali pa *Ženska literatura (Frauenliteratur)* – »literatura žensk, posebno tista, ki se kritično ukvarja z izkušnjami žensk«; takšna razlaga pa je seveda lahko tudi nekoliko zahtevnejša: *Zorst (Gattung)* – »teoretičen in metateoretičen pojem za sestave besedilnih skupin z različno stopnjo občosti, ki so si v medsebojni sinhroni in diahroni opoziciji.«

Po kratki in splošni nenaslovljeni uvodni označitvi gesla, ki je namenjena resda zgolj temeljni orientaciji, najdemo več obsežnejših razdelkov. Prvi, imenovan *EKSPLIKACIJA*, precizira znanstveno rabo razlaganega izraza, se pravi, da ga razmejuje od njegove morebitne pogovorne rabe. Gre za zgodovinsko podprt predlog o obsegu in sestavinah pojma, s katerimi kaže termin v sodobni literarni vedi smotrno uporabljati. Tej razlagi sledijo štirje zgodovinski orisi: *ZGODOVINA IZRAZA*, *ZGODOVINA POJMA*, *ZGODOVINA PREDMETA* in *ZGODOVINA RAZISKOVANJA*. Strnjena bibliografija je priobčena na koncu zadnjega poglavja, vendar je kdaj pa kdaj tudi kako izmed poglavij opremljeno s seznamom tiskanih del, če ta zadevajo predvsem tisto poglavje ali so tam prednostno citirana. Tak seznam znotraj geselskega članka je lahko celo daljši od sklepne bibliografije, saj npr. v geslu *Teorija drame (Dramentheorie)* vmesni spisec tiskanih del k poglavju o zgodovini izraza in pojma teorija drame obsega kar cel stolpec, medtem ko je sklepna bibliografija za več ko polovico krajša. Bibliografija, ki dosledno razvršča enote po abecedi njihovih avtorjev, je največkrat enodelna, bodisi da prinaša samo sekundarno literaturo bodisi da z njo premeša t. i. vire oz. primarno literaturo. Le

4 Prim. Marko Juvan: Vpliv in medbesedilnost. Detronizacija ali retorizacija? *Primerjalna književnost* 14/1991, št. 2, str. 23–40. – Gvozden Eror: Pojam uticaja u književnim studijama (Leksikografska obrada). *Književna istorija* 26/1994, str. 137–170.

redkokateri geselski članek pa je opremljen z dvodelno bibliografijo, ki je seveda bolj pregledna od tiste iz enega kosa: v njenem prvem delu so denimo navedene ali objavljene zbirke pisem (*Pismo/Brief*) ali objave letakov (*Letak/Flugblatt*) ali leksikoni (*Ženska literatura/Frauenliteratur*) ali pa arhivski viri (*Knjigotrštvo/Buchhandel*); njen drugi del pa ponuja strokovno literaturo.

Pregledno shemo te smotrno členjene in grafično označene razlagalne zgradbe, ki jo uredniki upravičeno razglašajo kot posebnost tega priročnika, pisci člankov zelo dosledno upoštevajo, tako da navedejo kako poglavje (npr. ZGODOVINA RAZISKOVANJA) celo tedaj, kadar lahko zapišejo samo to, da tisti geselski predmet ni bil deležen pravega raziskovanja (str. 621). Sicer se pa avtorji z vsemi vprašanji ne ukvarjajo vselej ločeno v namenskih poglavjih. Nekatere pisce namreč gradivo sili k prilagajanju okvirnega načrta, tako da obravnavajo po dve kategoriji v enem poglavju. Medtem ko je sicer večina gesel res razložena po vseh kriterijih posamično in zapovrstjo v posebnih poglavjih, sta npr. v geslu *Artes mechanicae* zgodovina pojma in predmeta, v geslih *Ženska literatura (Frauenliteratur)*, *Gender studies*, *Genera dicendi* in *Priložnostna pesem (Gelegenheitsgedicht)* pa zgodovina izraza in pojma obravnavani skupaj v enem razdelku (najbrž zaradi tega, ker med njima ni mogoče vselej potegniti jasne meje), v geslih *Analitična literarna veda*, *Feministična literarna veda* in *Generativna poetika* pa sta strnjeni še po dve drugi kategoriji, zgodovina predmeta in raziskovanja.

Kot primer geselskega članka, ki je strogo členjen po predpisani shemi, navedimo *Pisemski roman (Briefroman)*. Njegov avtor ga opredeljuje v poglavju EKSPLIKACIJA kot niz fiktivnih pisem kakega posameznika oz. več oseb, ki jih je sestavil umišljeni izdajatelj; opozarja ne samo na narativne možnosti, ki jih tak roman ponuja, ampak tudi na razliko med »enoglasnim« pisemskim romanom na eni ter prvoosebni romanom, avtobiografijo in dnevnikom na drugi strani; na koncu pa razmejuje to romanopisno formo od običajne zbirke pisem, saj pisemski roman opredeljuje izdajateljska fikcija. V poglavju ZGODOVINA IZRAZA je skicirano, kako se je nemška zloženka »Briefroman« oblikovala po francoskem in angleškem zgledu, kako se je uveljavila in dokončno spodrinila sorodni izraz »roman v pismih / Roman in Briefen«, tako da se v 20. stol. uporablja samo še oznaka pisemski roman.⁵ Razdelek ZGODOVINA POJMA na kratko razloži, da je pojem od nastanka sem ohranil isti pomenski obseg, da pa se je v zgodovini tega žanra spreminjalo njegovo vrednotenje. ZGODOVINA PREDMETA opozarja na pojav pisem v epskih delih od grškega *Romana o Aleksandru* in poznoantičnega

5 Čprav je Janko Kos l. 1977 ob oznaki »roman v pismih« uvedel »pisemski roman«, s katerim je naslovil ustrezno geslo v leksikonu *Literatura Cankarjeve založbe*, ga tretji zvezek SSKJ (1979) še ni zabeležil.

ljubezenskega romana dalje, oriše nastanek evropskega romana, sestavljenega iz samih pisem, ter njegov razmah in vrhunec, ki ga doseže v drugi polovici 18. stol., njegov razvoj v Franciji in Angliji, najobsežnejše pa obravnava seveda nemški pisemski roman. Ta se ni zgledoval pri Goetheju, ki se je bil povrnil k monološki formi, se pravi k enemu piscu pisem, ampak mu je bil odločilen zgled Richardsonov multiperspektivni roman *Clarissa* (1747/48) z več pisci. Potem ko je v sto letih, od izida Richardsonove *Pamele* (1741), ki je sicer še monološka, do l. 1840, nastalo po svetu več kakor 800 primerkov tega žanra, ki se je nato popolnoma obrabil, je prišlo v začetku 20. stol. do posameznih poskusov njegovega oživljanja. Kot medij pa je pismo v literaturi dokončno izgubilo svoj pomen tedaj, ko je multiperspektivno pripovedovanje postalo nekaj samoumevnega. O tem, kako tesno je zanimanje za pisemski roman povezano s pripovednoteoretičnimi vidiki romanopisja, ti so pravzaprav spodbudili raziskovanje tega žanra, nas pouči ZGODOVINA RAZISKOVANJA. Čeprav je o tem žanru v drugi polovici 20. stol. nastalo kar nekaj razprav, ki so tukaj pospremljene s komentarjem, pogreša avtor tega gesla obsežno monografijo, ki bi se pisemskega romana lotila celovito, se pravi tako z vidika zgodovine kakor tudi sistematike, občuti pa tudi pomanjkanje seznama tiskanih nemških pisemskih romanov, ne nazadnje zategadelj, ker tako bibliografijo Angleži in Francozi že premorejo.

Sklepni bibliografski razdelek LITERATURA navaja seznam 27 razpravnih enot, bodisi knjižnih del ali revialnih študij, pa tudi geselskih sestavkov v literarnih enciklopedijah. Med navedenimi publikacijami nahajamo tudi nekaj takih, ki se s pisemskim romanom izrečno ne ukvarjajo; tako je npr. osrednje Stanzlovo naratološko delo *Theorie des Erzählens*. Največ teh del je napisanih v nemščini (17), druga v angleščini (6) in francoščini (4). Pomenljivo pa je, da se kljub razmeroma velikemu številu nemško pisanih razprav samo štiri izmed njih, sodeč po naslovih, posvečajo pisemskemu romanopisju v Nemčiji: ena se loteva dveh romanov, Tieckovega in Brentanovega, dve disertaciji se ukvarjata širše z nemškim romanom tega žanra, tretja pa s Tieckovo *Zgodbo gospoda Williama Lovella*, vendar je to obsežno delo obravnavano v okviru evropskega pisemskega romana. Dvanajsterica drugih avtorjev pa raziskuje to prozno vrsto z več vidikov, bodisi da jih zanima pisemski roman v celoti ali v dobi njegovega razcveta ali struktura pisemskega romana in njegov nastanek v Angliji ali zgodovina in struktura evropskega pisemskega romanopisja posebej glede na romanske literature ali njegova poetika v 18. stol. ali pripovedovalna vprašanja tega žanra ali funkcija pisma v njem. Tudi znanstveni teksti, objavljeni v dveh drugih evropskih jezikih, se ukvarjajo s pisemskim romanom bodisi v celoti ali samo z njegovimi začetki v Franciji, Italiji in Španiji, poleg tega pa jih zanima ta žanr ali kot

literarna forma ali kot neuprizorjena drama, govor pa je tudi o vprašanju pisemskosti (*epistolarity*).

Bibliografija tega geselskega članka s širokim spektrom pregledane strokovne literature potemtakem opazno podkrepljuje in razširja germanistove ugotovitve, saj sta tukaj v še večji meri kakor v drugih delih sestavka upoštevani evropska tradicija in sovisnost pisemskega romana. Navedena značilnost pride še tem bolj do izraza tedaj, ko primerjamo to geslo v *RDLW* z obema izdajama *RDLG*. V prvi izdaji je z enakim naslovom in približno enakim obsegom objavljeno pregledno členjeno geslo, v katerem pa sta izmed nenemških avtorjev pisemskega romana imenovana, in še to skopo, samo Richardson in Rousseau: prvega povezuje avtorica članka z zmagovitim pohodom tega žanra, drugega navaja kot pisatelja, ki da je povzdignil pismo v orodje največje strasti. Strokovne literature pa ta članek ne premore. Kar pa zadeva ²*RDLG*, v njem pisemski roman kot samostojno geslo ne obstaja, le kazalka opozarja, da je uvrščen v geselski članek *Roman*, tam pa se zavoljo kronološke razporejenosti in razsežnosti sestavka ta žanr tako rekoč izgubi, konec koncev ga tudi ne podpira nikakršna bibliografija, ne seznam primarne ne seznam sekundarne literature.

RDLW je nastal pod vodstvom štirih urednikov, med katerimi je prvi Klaus Weimar, kompetenten znanstvenik, avtor svojevrstne, nekonvencionalne enciklopedije literarne vede, razčlenjene na skoraj štiristo paragrafov, in pa obsežne zgodovine nemške literarne vede do l. 1900,⁶ prve temeljne monografije o tem vprašanju, nastale po Sigmundu Lempickem, ki je pred tričetrst stoletja izdal podobno delo, le da je to zajelo čas do l. 1800.⁷ Klausu Weimarju, ki ima zagotovo želeno znanstveno avtoriteto ter temeljit in zanesljiv pregled nad posameznimi področji literarne vede, ne nazadnje pa tudi potrebne izkušnje, stoje ob strani trije uredniki, s katerimi je bedel nad končno redakcijo prispevkov, ki so jih sestavili sodelavci leksikona. Temu nadzoru uredniki očitno pripisujejo precejšen pomen, sicer ne bi posebnega seznama vseh člankov, objavljenega v uvodu prve knjige, opremili z začetno črko priimka vsakokratnega odgovornega urednika. Ker je izšla šele prva knjiga te obsežne edicije in torej še nimamo pred seboj celotnega dela, pa čeprav je njegova zasnova razložena, bi bilo seveda preuranjeno ugotavljati, v kolikšni meri ustrezajo proporci med posameznimi področji, saj ne bi bilo v tem trenutku tako početje nič kaj zanesljivo. Lahko pa preverjamo,

6 Klaus Weimar: *Enzyklopädie der Literaturwissenschaft*. (UTB. 1034). München: Francke, 1980; *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. München: Fink, 1989.

7 Sigmund von Lempicki: *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1920 (1968).

do kolikšne stopnje je vsaj v nekaterih pogledih uveljavljena enotnost edicije in v kolikšni meri je prezentacija razumljiva oz. razločno in prepričljivo artikulirana.

Opozorili smo že na posebnost shematske ureditve slovarskih gesel, ki so zaradi tega, ker so osrednjeuredniško usmerjena, skorajda do popolnosti poenotena. Do takšne enotnosti pa kljub pazljivosti posameznih urednikov očitno ni vselej mogoče prignati ne besedila vseh sodelavcev in ne vseh ravnin prispevkov. O tem priča nekaj ugotovitev.

Pisci posameznih gesel navajajo različne izdaje Goethejevih del, ki so v bibliografskih pregledih zastopana s tremi edicijami, s frankfurtsko (npr. str. 405), hamburško (str. 398, 468, 470) in weimarsko (str. 196, 214, 567, 596, 657). Ker pa avtorji gesel ne navajajo vselej ustreznega zvezka pesnikovega (zbranega) dela, kaj šele da bi postregli z natančnejšimi podatki, bralec, če prav premislimo, ni navezan na prav nobeno izmed citiranih izdaj. Čeprav gre pri pisanosti te ponudbe potemtakem bolj za nekakšno bibliografsko motnost kakor pa za usodno napako, bi bilo morda kljub temu smotrnejše navajati vseskozi samo eno izmed sicer številnih izdaj del nemškega pesnika: denimo, ali obsežno starejšo weimarsko (*Weimarer Ausgabe*, imenovana tudi *Sophien-Ausgabe*, 1887–1919), ki je sicer temeljna publikacija Goethejevih zbranih del, opremljena z bogatim gradivom, vendar brez stvarnih opomb in težko dosegljiva, ali pa po obsegu skromnejšo novejšo hamburško (*Hamburger Ausgabe*, 1949–1960), ki pa je zelo bogato komentirana in povrh lahko dostopna, saj jo pogosto ponatiskujejo, celo v ceneni broširani izdaji. Tako bi bilo ustrezno večji enotnosti edicije in ob pravšnji ponudbi podatkov bi bila omogočena tudi temeljitejša orientacija. Navedba kake druge izdaje, mimo dogovorjene, bi bila najbrž upravičena le tedaj, če bi bil Goethejev tekst, ki ga avtor gesla izrečno upošteva in ki bi ga moral zato tudi razvidno dokumentirati, objavljen samo v tej dodatno navedeni ediciji.

Eden najbolj tehtnih, naravnost nepogrešljivih priročnikov, ki so v uvodnem delu te knjige prav zavoljo pomembnosti in pogostega navajanja zbrani v posebnem seznamu in opremljeni s kratico naslova, je *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*.⁸ Ta leksikon, posvečen retoriki, ki je v njem poleg filozofije opredeljena kot najpomembnejši, najbolj diferenciran in učinkovit izobraževalni sistem evropske kulturne zgodovine, obravnava kategorije in pojme retorike ter njeno prepletenost z drugimi disciplinami od antičke dalje, ne nazadnje tudi z literarno vedo, saj se ukvarja mdr. s stilistiko,

8 Gert Ueding (ur.): *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Band 1: A–Bib (1992), Band 2: Bie–Eul (1994), Band 3: Eup–Hor (1996). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft [=HWbRh].

besediloslovjem, genologijo in literarnimi smermi oz. obdobji, kar pomeni, da se njegova dejavnost celo delno prekriva z *RDLW*. Kljub temu pa imajo pisci *RDLW* do tega retoričnega priročnika, ki se odlikuje po mogočni zasnovi, minuciozni izvedbi in bogatem gradivu, posamezne knjige obsegajo namreč po 800 strani velikega knjižnega formata, dvojen odnos: eni, ki so napisali gesla *Argumentatio*, *Attizismus*, *Descriptio* in *Epilog*, so razumno posegali po tej publikaciji, medtem ko je drugi, razpravljajoč v svojih člankih o istih pojmi, ki jih obravnava tudi *HWbRh*, ne navajajo. To še zlasti preseneča tedaj, ko avtorja dveh gesel v *RDLW*, ki se ukvarjata z najpomembnejšima fazama antičnega retoričnega nauka o govornikovih nalogah oz. delovnih stadijih, *Dispositio* in *Elocutio*, ki ju obravnava v drugem tomu *HWbRh* kar več piscev, prvo na osemnajstih, drugo pa celo na tridesetih straneh, teh virov iz retoričnega slovarja ne omenjata. To vzbuja tem večje začudenje, ker je v *RDLW* v članku o elokuciji naveden celo slovar nemškega jezika založbe Brockhaus in v članku o dispoziciji veliki Ritterjev zgodovinski leksikon filozofije, kjer je to geslo obravnavano skromneje, na komaj šestih straneh. Očitno se tudi nekaterim drugim piscem gesel (npr. *Pomen/Bedeutung*, *Vzvišeno/Erhaben*, *Geminatio*) ni zdelo primerno, da bi upoštevali meritorni retorični leksikon, ki se s temi vprašanji pogosto ukvarja mnogo temeljiteje. Ker vzroka za to seveda ne vidimo v tem, da piscem zvezki tega slovarja v tistem času ne bi bili dosegljivi, saj se npr. avtor gesla *Genera dicendi* sklicuje že na njegov tretji del, ki je izšel komaj leto dni pred *RDLW*, obstaja seveda možnost, ki je ne bi kazalo povsem izključiti, da namreč ti sodelavci o obstoju ali o uporabnosti tega priročnika niso poučeni. Sicer se pa lahko pisec odloči tudi tako, da se na *HWbRh* nasloni samo deloma, to pa je razvidno iz gesla z dvočlenskim sinonimnim naslovom *Aptum, Decorum*, latinska izraza za osrednji retorični termin »tò prépon«. Avtorica tega članka se sicer sklicuje na *HWbRh*, vendar samo na njegovo geslo *Primernost (Angemessenheit)*, ki je na trinajstih straneh objavljeno v prvem delu, ne pa tudi na dopolnilni *Decorum*, prispevek enakega obsega, objavljen v drugem delu, na katerega nespregledljivo napotuje kazalka na koncu gesla o primernosti. Spričo dejstva, da je več kakor polovica tega članka posvečena slikarstvu in arhitekturi in da je samo v preostalem delu govor o retoriki in literaturi, utegne biti njena odločitev deloma celo razumljiva.

Čeprav so prispevki v *RDLW* nasploh napisani zelo pregledno, stvarno in skrbno, in so mnogi med njimi samostojne monografske enote z veliko stopnjo zanesljivosti in prepričljivosti, se utegnemo srečati tudi z besedilom, ki naštetim kriterijem nikakor ne ustreza. Na takšen primer naletimo v enem izmed prispevkov Wilhelma Voßkampa; avtor namreč prva dva od petih vidikov, ki da so za zgodovino zvrsti v istoimenskem geslu

(*Gattungsgeschichte*) osrednjega pomena, formulira takole (naš prevedek je morda celo za spoznanje jasnejši od osnovka):

- (1) Zvrsti kot selekcije iz rezervoarja literarnih možnosti, katerih zgodovina je z vsakokratnimi dominantami (besedilnimi in bralskimi konstantami pričakovanja) v veliki meri opredeljena kot dinamičen proces permanentno možnih redukcij in stabiliziranj, usmerjen v prihodnost.
- (2) Dinamični proces kot literarno-socialna zgodovina institucij, »kot posledica izkristaliziranja, stabiliziranja in institucionalne utrditve dominantnih struktur«, pri čemer izhajamo iz tega, »da institucionalizacija rabi 'uspešnemu precenjevanju konsenza', tako da se pri bralcu ali poslušalcu zbudijo ustrezna 'pričakovanja kontinuitete' v odnosu do zvrsti«.

Navedena vidika, vsak izmed njiju je zapisan v eni sami povedi, sta v tej dikciji čudaška in skoraj do nerazumljivosti iznakažena. K temu pripomore še posebej okoliščina, da je Voßkamp drugo alineo sestavil s citatom, in sicer iz lastne razprave izpred dvajsetih let, in da je ta avticitat povrh še pretaknjen z drugima citatoma, tokrat iz razprave Niklasa Luhmanna; obe izjavi utegneta biti v prvotnem besedilu, pač glede na neprimerno širši kotekst, razumljivi in najbrž tudi učinkoviti, tukaj pa v okleščeni, razcefrano-fragmentarizirani obliki ne samo da nimata nikakršne razsvetljuječe moči, ampak se tudi hudo pregrešita nad bralčevo vedoželjnostjo in potrpežljivostjo.

Običaj je in navsezadnje ustreza tudi resnici, če ob koncu kritičnega pretresa zapišemo, da te pripombe nočejo in ne morejo krniti pomembnosti predstavljene knjige. Sicer pa, kaj je že nekoč ugotovil neki moder pisec o publikacijah, ki niso primerne za kontinuirano branje, temveč za prelistavanje, in po katerih segajo bralci tedaj, ko jih zanimajo informacije o povsem določeni reči? Da je za take knjige natančnost njihov vrhovni kriterij, zanesljivost njihova najvišja vrednost; brezhibnost, kaj šele popolnost, pa ostajata ideal, ki ga je mogoče doseči samo približno.